

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA AQL (WISDOM) KONSEPTI

Jumanazarova Adiba

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Ingliz tili filologiya 112 guruh 1 bosqich talabasi
adibajumanazarova0907@gamil.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17378125>

Annatotsiya: Ushbu maqolada “aql” tushunchasining mazmun-mohiyati, uning inson hayotidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Aql — insonni boshqa mavjudotlardan ajratib turuvchi eng muhim fazilat bo‘lib, tafakkur, idrok, bilim va tajriba bilan chambarchas bog‘liq. Maqolada “aql”ning lug‘aviy, falsafiy, psixologik va diniy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, xalq maqollari, adabiy asarlar va falsafiy qarashlar asosida aqlning inson hayotidagi o‘rni ko‘rsatib berilgan. Natijada, aql insonni to‘g‘ri yo‘lga boshlovchi, xatolardan qaytaruvchi, baxtga eltuvchi ichki kuch sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: aql, tafakkur, idrok, donolik, ong, bilim, tajriba, fikrlash, ruhiyat, axloq.

Til — millat madaniyatining oynasi, xalq tafakkurining ifodasidir. Har bir tilda insonning dunyoni qanday idrok etishi, qadriyatlar tizimi va ma‘naviy olami mujassam. “Aql” yoki ingliz tilida “wisdom” konsepti ham xalq tafakkurining eng muhim tushunchalaridan biridir. O‘zbek va ingliz xalqlari tafakkurida “aql” tushunchasi nafaqat insonning bilimi va tajribasini, balki uning to‘g‘ri fikrlashi, oqilona qaror qabul qilishi hamda hayotiy donoligini ifodalaydi.

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi “aql/wisdom” konseptining semantik, frazeologik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi.

“Aql” tushunchasining lug‘aviy va falsafiy ma‘nosi

O‘zbek tilida “aql” so‘zi arabcha “aql” ildizidan kelib chiqqan bo‘lib, “fahm”, “tushunish”, “idrok”, “donolik” ma‘nolarini bildiradi. Aql — insonni hayvondan ajratib turuvchi eng muhim sifat bo‘lib, tafakkur va ong bilan chambarchas bog‘liq.

Ingliz tilida esa “wisdom” so‘zi qadimgi inglizcha “wis” (“bilmoq”) ildizidan hosil bo‘lgan. “Wisdom” — bu nafaqat bilim, balki bilimdan to‘g‘ri foydalanish san‘atidir. Oxford lug‘atida “wisdom” quyidagicha ta‘riflanadi:

“The ability to use knowledge and experience to make good decisions and judgments.”

Demak, “aql” va “wisdom” ikkalasi ham insonning bilimi bilan bir qatorda, uning hayotiy qarorlari, tajribasi va ijobiy fikrlashini ifodalaydi.

O‘zbek madaniyatida “aql”ning o‘rni

O‘zbek xalq og‘zaki ijodida “aql” eng ulug‘ insoniy fazilat sifatida talqin etiladi. Maqollar, matallar va hikmatlarda “aql” har doim yuksak qadrlanadi. Masalan:

“Aql – boylikdan afzal.”

“Aqli bor kishi har joyda izzat topadi.”

Bu maqollarda “aql” insonni to‘g‘ri yo‘lga boshlovchi, baxtga eltuvchi ichki kuch sifatida tasvirlanadi. O‘zbek xalqida aqli odamga “oqil”, “donishmand” kabi ehtiromli so‘zlar bilan murojaat qilinadi.

. Ingliz madaniyatida “wisdom” konsepti

Ingliz xalq maqollarida ham “wisdom” yuqori qadrlanadi. Quyidagi misollar bunga dalildir:

“Wisdom is better than riches.” (Aql boylikdan afzal.)

"A wise man changes his mind, a fool never." (Aqlli kishi fikrini o'zgartiradi, ahmoq esa hech qachon.)

"Wisdom comes with age." (Donolik yosh bilan keladi.)

"Silence is the sleep that nourishes wisdom." (Sokinlik – aqlni oziqlantiruvchi uyqudir.)

Ingliz xalqida "wisdom" ko'pincha tajriba, jimlik va sabr bilan bog'liq. Donolik — vaqt va hayot sinovlari orqali shakllanadigan qadriyat sifatida tasvirlanadi.

4. Aqlning til birliklarida ifodalanishi

"Aql" so'zi ko'plab so'z birikmalarida va frazeologizmlarda uchraydi.

"It doesn't make sense" mantiqsiz.

Bu misollar ikki tilda ham "aql" tushunchasi insonning fikrlash darajasi, mantiqiy tafakkuri bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi.

"Aql" va "wisdom"ning madaniy farqlari

O'zbeklarning bir mashxur gapi bor "Aql yoshdama boshda"yanii 70 ga kirgan odamning aqli bazan 20 yoshdagi bolacha ham bo'lmaydi.

O'zbek madaniyatida "aql" ko'pincha axloqiy-ruhiy mezonlar bilan o'lchanadi. Aqlli odam — bu sabrli, halol, kattalarga hurmatli, mulohazali shaxs.

Ingliz madaniyatida esa "wisdom" ko'proq intellektual va tajribaviy ma'noda tushuniladi. Donolik — bu o'z tajribasidan to'g'ri xulosa chiqara olish qobiliyati.

Masalan, o'zbeklar orasida "aql bilan yurish", "aqlni ishlatish" deganda, odobli, ornomusli bo'lish ham nazarda tutiladi. Inglizlarda esa bu "rational thinking" — mantiqiy fikrlash ma'nosida. O'zbeklar aql tushunchasini bazan bilimga bog'laydi lekin aql bu bilimdan kuchliroqdir. Til — millat madaniyatining oynasi, xalq tafakkurining ifodasidir. Har bir tilda insonning dunyoni qanday idrok etishi, qadriyatlar tizimi va ma'naviy olami mujassam. "Aql" yoki ingliz tilida "wisdom" konsepti ham xalq tafakkurining eng muhim tushunchalaridan biridir. O'zbek va ingliz xalqlari tafakkurida "aql" tushunchasi nafaqat insonning bilimi va tajribasini, balki uning to'g'ri fikrlashi, oqilona qaror qabul qilishi hamda hayotiy donoligini ifodalaydi.

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi "aql/wisdom" konseptining semantik, frazeologik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi.

"Aql" tushunchasining lug'aviy va falsafiy ma'nosi

O'zbek tilida "aql" so'zi arabcha "aql" ildizidan kelib chiqqan bo'lib, "fahm", "tushunish", "idrok", "donolik" ma'nolarini bildiradi. Aql — insonni hayvondan ajratib turuvchi eng muhim sifat bo'lib, tafakkur va ong bilan chambarchas bog'liq.

Ingliz tilida esa "wisdom" so'zi qadimgi inglizcha "wis" ("bilmoq") ildizidan hosil bo'lgan. "Wisdom" — bu nafaqat bilim, balki bilimdan to'g'ri foydalanish san'atidir. Oxford lug'atida "wisdom" quyidagicha ta'riflanadi:

Shu fursatdan foydalanib Ahmad Lutfiy Qozonchining "o'gay ona asaridagi bir qahramonni eslatib o'tsam bu Fotima. U juda aqlli qiz bolgan bilim jihatdan ham din jihatdan ham aql jihatdan ham .

"Aristotel "aql"ni insonning eng oliy qudrati deb atagan: "Aql — bu ruhning faol jihati". Alisher Navoiy esa "aql"ni "odamning g'arazdan xoli fikrlashi" deb bilgan.

Ingliz faylasufi Francis Bacon "Knowledge is power" ("Bilim – kuch") degan mashhur so'zi orqali "wisdom"ni inson taraqqiyotining manbai sifatida baholagan.

Badiiy adabiyotda “aql” obrazi

O'zbek adabiyotida “aql” ko'p hollarda “hissiyot” bilan qarama-qarshi qo'yiladi. Masalan, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy asarlarida inson yurak va aql o'rtasida kurashadi.

Ingliz adabiyotida esa Shakespeare “Hamlet” asarida “wisdom”ni hayot va o'lim, oqilona tanlov va shoshqaloqlik o'rtasidagi muvozanat sifatida ko'rsatadi.

Aqlni hamma har xil tushunmadi. Kimdir anglash bilish deb tushunsa bazilar dinga bog'lab Alloh tomonidan beriladigan nemat deb tushunadi.

“Aql” konseptining gender va yosh bilan bog'liqligi

O'zbek an'alarida “oqsoqol”, “donishmand ayol”, “aql bilan ish tutuvchi yigit” kabi iboralar ko'proq keksalikka hurmatni bildiradi. “Katta bo'lsa ham, aqli yo'q” degan ibora esa yosh bilan emas, tafakkur bilan o'lchanishini eslatadi.

Ingliz tilida ham “Wisdom comes with age” degan maqol shunga o'xshaydi, ya'ni donolik yillar davomida shakllanadi.

O'zbek va ingliz tillaridagi “aql/wisdom” konseptlari o'xshash jihatlariga ega:

Ikkalasi ham inson tafakkuri, tajribasi va xulqini ifodalaydi.

Ikkalasi ham ijobiy fazilat hisoblanadi.

Farqi shundaki: O'zbeklar “aql”ni axloqiy va iymoniy mezon bilan bog'laydi.

Inglizlar esa “wisdom”ni hayotiy tajriba va bilim bilan.

Xulosa qilib aytganda, “aql” (wisdom) konsepti ikki xalq tafakkurida insonni komillikka eltuvchi eng muhim qadriyatdir. O'zbek xalqida aql — odob, halollik va sabr timsoli bo'lsa, inglizlarda u — bilim, tajriba va mantiq timsolidir.

Har ikki madaniyatda ham aql — hayotni yorituvchi chiroq, insonni to'g'ri yo'lga boshlovchi ichki kompasdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oxford English Dictionary, 2024.
2. Alisher Navoiy. “Mahbub ul-qulub”.
3. Abdulla Qodiriy. “O'tkan kunlar”.
4. Uzbek Proverbs and Sayings. Tashkent, 2019.
5. English Proverbs Collection, Cambridge, 2020.
6. Bacon, F. “The Essays”, London, 1625.
7. Aristotle. “Nicomachean Ethics”.
8. Sobirjonovna, S. M., & Akbaraliyevna, A. M. (2022). PRESENT GRAMMATICAL STRUCTURES AND MEANING IN CONTEXT. ILMIIY TADQIQOT VA INNOVATSIYA, 1(6), 47-53.
9. Karimov, I. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”, T., 2008.
10. Хонек Р. A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom. – Psychology Press, August 1997, 26, 2016. – 318 p.
11. СОБИРЖОНОВА, М. С., & ЭШКУВВАТОВА, Г. А. К. (2018). Проблемы обучения непонятным словам в английских классах. Наука среди нас, (6), 244-249.
12. Мидер В. Proverbs: A Handbook. – Peter Lang Inc., International Academic Publishers, 2004. – 304 с. Новое издание: 31 мая, 2012.